

شرح حال و آثار مجدوب علی شاه همدانی

مرحوم حاج محمد جعفر، فرزند حاج صفرخان فرزند عبدالله بیک قراگزلو، ملقب به
مجدوب علی شاه، اصلش از همدان و از قریه کیودراهنگ و یا کیوتر آهنگ بوده .
این مرد خبیردانا، و پیر روشن ضمیرینا. عارفی عالم و مجتهدی سالک بوده، که با معرفت
تام جمع بین شریعت و طریقت نموده و این هر دو را مقرون با حقیقت و واقعیت داشته است.
مرحوم حاج محمد جعفر مجدوب، از ده سالگی تا هیجده سالگی در همدان علوم مقدماتی
را فراگرفت و بعداً به اصفهان رفت و مدت پنج سال در آنجا علوم حکمت و کلام رایاموخت و سپس
به کاشان عزیمت فرمود و در خدمت مولی محمد مهدی نراقی به تکمیل فقه و اصول پرداخت، و نیز
از حوزه دسی مرحوم میرزا ابوالقاسم قمی، در علوم شرعی و فرعی بهره کافی برده، و از جناب
میرزا به کسب اجازه اجتهاد نائل گشته است، و در همان اوقات تحصیل علوم شرعی و قال، به جنبه
معنویت و حال، توجه کامل داشته و مواظبت تام به اذکار و اوراد و نوافل لیلیه و نهاریه می نمود، و
از ممالع کتب بزرگان عرفان آبی غفلت نمی ورزید، تا اینکه در اصفهان رسماً قدم به دایره سیر و -
سلوک نهاد، و به دست جناب حسینعلی شاه، به شرف بیعت نبویه عامه، و علویه خاصه، فائز گردید، و
در سال ۱۲۰۷ هجری قمری در کربلای معلی از حضرت نورعلی شاه منصب خلافت یافت و از این

* آقای دکتر جواد مقصود همدانی، کارشناس مرکز تحقیقات و برنامه ریزی درسی وزارت
آموزش و پرورش.

پس کار ارشاد خلق به ایشان محول گردید، و در سنه ۱۲۳۴ هـ، به امر شیخ خود حسینعلی شاه مبدداً به کربلای معلی رفت و آن جناب نیز وی را خلیفه‌الخلافت خود گردانید، و پس از وفات جناب حسینعلی شاه به وطن مألوف خود همدان مراجعت فرمود، و در قریه بیوک آباد (بیوک آباد) مسکن گزید و به ارشاد خلق و عبادت پرداخت و در تهذیب اخلاق و کمالات نفسانیه بجائی رسید که فضیلتی وقت سلمان عصرش می گفتند.

عاقبت در سال شصت و سوم عمر از همدان به قصد زیارت قم تشریف برده، و بعد از ماه رمضان به تبریز عزیمت نمودند و چون در این اوقات مرض وبا در تبریز بروز کرده و شدت یافته بود، جنابشان به بیماری وبا مبتلا و در روز پنجشنبه ۲۲ ذی‌قعدة الحرام ۱۲۳۸ هجری با قلبی ذاکر از این دارفانی رحلت نموده و در مقبره سید حمزه تبریز که اکنون هم مزار اهل دل است مدفون گردید، رحمة الله علیه رحمة واسعة.

(برای تفصیل حالش رجوع شود به: بستان‌السیاحه شیروانی، ریاض‌العارفین ص ۵۳۳، طرائق‌الحقایق جلد ۳ ص ۲۵۷، مجمع‌الفصحا جلد ۲ ص ۴۵۰، ریحانة‌الادب ج ۳ ص ۴۵۳ و مقدمه آقای دکتر جواد نوربخش بر کتاب مراحل‌السالکین مجذوبعلی شاه، طبع جدید از انتشارات خانقاه نعمت‌اللهی شماره ۵۰).

کتابخانه مرحوم مجذوب علی شاه همدانی

مرحوم حاج صفرخان قراگزلو پدر حاج محمدجعفر مجذوب، که اهل فنل و کمال و از تلامذه سید ابراهیم رضوی قمی بوده، مقدار کتب خطی شخصی خود را در حیات خویش به صورت کتابخانه کوچکی وقف عام نموده، و فرزند خود حاج محمدجعفر و وصی خویش مینماید این کتابخانه کوچک در زمان مرحوم مجذوب در قریه بیوک آباد همدان بسط فراوانی پیدا کرده، و کتب خطی نفیس بسیاری، علاوه از آثار و تألیفات و تعلیقات خود مجذوب؛ بدان افزوده میگردد که تعداد آنرا اعم از فارسی و عربی و مجموعه میتوان به چهار هزار مجلد تخمین زد، این کتابخانه عظیم همچنین در زمان فرزند آنجناب، مرحوم میرزا علی نقی که از شاگردان میرزا مرحوم شیخ محمدحسن صاحب جواهر (متوفای شعبان ۱۲۶۶) بوده نظمی داشته و نیز بر تعداد کتب آن افزوده گشته، متأسفانه بعد از فوت مرحوم میرزا علی نقی بسال ۱۲۸۹ هجری دستخوش اضمحلال قرار گرفته و پس از مصائب بسیار از قبیل غارت، سوختگی، موریانه خوردگی و آب فراگرفتنی باقیمانده کتابخانه بصورت اوراق پراکنده‌ای بر اساس وقف نامه آن، و بهمت والای مرد توانا حضرت آیت‌الله آقای

۱ - متن وصیت نامه و هبه نامه آن جناب؛ در آخر کتاب «مبداء و معاد» ملاصدرای شیرازی به شماره (۵۷۱) در کتابخانه قرب همدان موجود است.

حاج آخوند معصومی در سال ۱۳۲۶ شمسی به کتابخانه مدرسه آخوند همدان منتقل، و پس از زحمات مداوم و شبانه روزی یکی از نواده‌های مرحوم مجذوب «مرحوم حاج شیخ علی اصغر ذکالوتی» که روانش شاد و روحش جاوید باد، آن ورق پاره‌ها صورت ۴۰۰ جلد کتاب خطی گرانقدر را بخود گرفته که اکنون در کتابخانه عمومی غرب مدرسه آخوند همدان نگهداری میشود و در بین همین اوراق گسسته نامعلوم، بعضی از آثار خطی مرحوم مجذوب نهفته بود که پس از پیوستگی، و تجلید، نگارنده در حین فهرست نویسی کتب خطی کتابخانه غرب همدان (که اکنون وسیله فرهنگ ایران زمین و به‌هزینه انجمن محترم آثار ملی در دست چاپ است) به آنها اطلاع پیدا کرد، و دریغ داشت که تألیفات و تعلیقات آن مرد خدای یکجا به اطلاع همگان نرسد.

در خاتمه، از بازماندگان مرحوم مجذوب که در همدان و سایر شهرها هستند تقاضا می‌شود چنانچه اثری ارزنده و یا حواشی زیننده از جناب ایشان در دست دارند در اختیار نگارنده گذارده تا شاید به‌خواست الهی روزی توفیق چاپ کلیه آثار آن مرحوم و سیاه اهل خیر فراهم گردد.

* * *

تألیفات و تعلیقات، و دیگر آثار مرحوم مجذوب علی‌شاه

بطور کلی آثار مرحوم حاج محمد جعفر مجذوب را اعم از آنچه که در کتابخانه غرب و یا دیگر کتابخانه‌ها بصورت دست نویس و یا چاپی یافت می‌شود میتوان به چهار دسته تقسیم نمود:

الف - تألیفات و تصنیفات.

ب - تعلیقات و حواشی.

ج - آنچه که از آثار او و یا کتب دیگران بخط وی دست‌نویس شده.

د - آنچه که بدستور و درخواست آن مرحوم است کتاب شده.

(الف) تألیفات و تصنیفات

۱ - «اثبات النبوة الخاصة»

کتابی است در اثبات نبوت پیغمبر ختمی مرتبت که به فارسی تألیف گشته، و نسخه از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی معرفی شده، مرحوم آقا بزرگ تهرانی در «الذریعه الی تصانیف الشیعه، جلد ۱ صفحه ۱۰۱» درباره آن چنین می‌نویسد:

«اثبات النبوة الخاصة للحاج محمد جعفر بن صفرخان، العارف الشهير به (کبوتر آهنکی) الملقب

به مجذوب علی شاه، فارسی یوجد فی الخزانة الرضویة». آغاز: سؤال ادلة اثبات نبوت پیغمبر آخر الزمان... (فهرست نسخه های خطی فارسی منزوی جلد ۲ صفحه ۸۷۲).

۲ - «اعتقادات»

رساله ایست خطی که مرحوم مجذوب علی شاه کبودرآهنگی آنرا در عقاید دینی و عرفانی خود به فارسی تألیف نموده و بخط شکسته نستعلیق ... در سال ۱۲۹۲ هجری تحریر یافته. این کتاب به شماره (۴۷۹۱) در کتابخانه غرب همدان موجود است، (فهرست نسخه های خطی فرهنگ ایران زمین صفحه ۱۲۴۳).

۳ - «دیوان مجذوب همدانی»

یک نسخه خطی ناقص از این دیوان در کتابخانه ملی ملک به شماره (۵۳۷۶) معرفی شده و این غیر دیوان میرزا محمد مجذوب تبریزی است که در تهران به نادرست بنام مجذوب همدانی کبودرآهنگی چاپ شده است. رجوع شود به: (فهرست نسخه های خطی منزوی جلد ۳ صفحه ۲۵۱۰، الذریعه جزء سوم از جلد ۹ صفحه ۹۶۴، فهرست فارسی مشارف صفحه ۸۵۴). و اذا و است

من نگویم خدمت زاهد گزین یامی فروش هر که حالت خوش کند در خدمتش چالاک باش

در عشق موی دوست بمانند مو شدم و زیاد او چنان شدم آخر که او شدم

ز خاموشی بریدم من زبان هرزه گویان را دولب برهم نهادم، کارشمشیر دودم کردم

۴ - «رسالة در توضیح جواب حضرت علی علیه السلام»:

درباره پرسش از: «اهل رأیت فی الدنیا رجلا» مرحوم مجذوب علی شاه (ره) در آغاز این رساله چنین می نویسد:

«بسم الله خیر الاسماء الحمد لله الذی کتب علی نفسه الرحمة... وبعد فبقول العبد الجانی محسد جعفر بن صفر خان الهمدانی... فی توضیح ما روی عن سید الوصیین وقائد الغر المحجلین امیر المؤمنین علیه السلام... انه سئل هل رأیت فی الدنیا رجلا، فقال رأیت رجلا، وانا الی آلان اسئل عنه، فقلت له من انت فقال انا الطین، فقلت له من این فقال من الطین...» این رساله بخط شکسته نستعلیق در تاریخ...

تحریر شده و از صفحه ۱۴۳ تا ۱۵۰ مجموعه شماره (۶۴۶) کتابخانه غرب است، (فهرست نسخه های خطی فرهنگ ایران زمین صفحه ۱۴۲۲).

۵ - «رسالة في حد المسافة»

رسالة است در حد مسافت شرعی، که مرحوم مجذوب علی شاه آنرا بسال ۱۲۰۴ هجری تألیف کرده، و در ماه شعبان سال مذکور از کتابت آن فراغت یافته، و سپس رساله را مورد بررسی مجدد قرار داده و تصحیحاتی در متن و حاشیه انجام داده است و در پایان کتاب چنین نویسد:

«والله الهادی الى الطريق المستقیم، تمت فی شهر شعبان المعظم سنة ۱۲۰۴ علی ید مؤلفه العاصی محمد جعفر بن حاج صفرخان غفرلہما الرحیم الرحمان».

این رساله ششمین کتاب مجموعه شماره (۱۱۰۵) کتابخانه غرب می باشد.

(فهرست نسخه های خطی فرهنگ ایران زمین صفحه ۱۴۶۳)

۶ - «رسالة في العدالة»

مصنف از تألیف و تحریر این رساله در رمضان ۱۲۰۴ فراغت یافته و در پایان رساله چنین گوید:

«وقد تمت الرسالة في تحقیق العدالة علی ید مؤلفه العاصی محمد جعفر بن محمد صفر الهمدانی فی شهر رمضان المبارك سنة ۱۲۰۴».

شماره کتاب در کتابخانه غرب ۱۱۰۵/۷، (ف، ن، خ، ف، ا، ز، ص ۱۴۶۳)

۷ - «رسالة في القراءة خلف الامام»

این رساله را مرحوم مجذوب علی شاه در سال ۱۲۰۴ هجری تألیف و در شعبان همان سال، خود، از تحریر آن فراغت یافته و در آغاز کتاب چنین گوید:

«الحمد لله رب العالمین... و بعد فیقول العبد الاحقر محمد جعفر بن محمد صفر... لما اختلف الاصحاب فی قراءة خلف الامام المرضی اختلافاً عظيماً.....»

مصنف در خیلی از موارد روی کلمات را خط کشیده و صحیح آنرا بالای همان کلمه و یا در کنار صفحه بخط خود نگاشته است. این رساله پنجمین کتاب از مجموعه شماره (۱۱۰۵) کتابخانه غرب است.

(ف، ن، خ، ف، ا، ز، ص ۱۴۶۲)

۸ - «شرح تجريد الاصول يا مفتاح الوصول الى كنوز تجريد الاصول»

تجريد الاصول کتابی است در اصول فقه تألیف مولی مهدی بن ابی ذر نراقی (متوفای

۱۲۰۹ هجری) که استاد حاج محمدجعفر قرانگزی لوملقب به مجذوبعلی شاه بوده، مرحوم مجذوب این شرح را بر کتاب استاد خود در حیات وی نوشته و بخط شکسته نستعلیق خویش آنرا تحریر نموده است و در آغاز کتاب چنین گوید:

«قال المنصف دام ظلّه العالی بعد الخُطبة نبین مرادك علی ما یثبت فو أدک فی مقاصد...» و نیز مرحوم میرزا علی نقی فرزند شارح، در حاشیه چنین نوشته است:

«هذه الکراریس مما صنفها الوالد العلامة... فی شرح تجرید الاصول الذی صنفه شیخه و استاده... محمد مهدی طاب ثراه... وقد خطر ببالی القاصر... ان اسمیه «بمفتاح الواسول الی کنوز تجرید الاصول» و انا الافقر علی نقی بن مرحوم حاج محمدجعفر...» ۱۲۵۵ «این کتاب نفیس نهمین رساله از مجموعه شماره (۱۱۰۵) کتابخانه غرب می باشد.
(ف، ن، خ، ف، ا، ز، ص ۱۴۶۴).

۹ - «شرح دعاء امیر المومنین علیه السلام المنسوب الیه»:

(اللهم نور ظاهری بطاعتک و باطنی بمحبتک...) این کتاب عربی است و چاپ شده.
(الذریعه جلد ۱۳ صفحه ۲۴۷؛ فهرست مؤلفین مشار، جلد ۲ صفحه ۳۲۵).

۱۰ - «شرح بر زیارت جامعه»

این کتاب در بستان السیاحه، و مقدمه آقای دکتر نوربخش بر مراحل السالکین چاپ جدید (ص ی) جزء تألیفات مرحوم مجذوبعلی شاه همدانی ذکر شده.

۱۱ - «مرآت الحق»

کتابی است در تحقیق تصوف که بسال ۱۲۳۶ در ۱۵ فصل بفارسی تألیف شده؛ مرحوم شیروانی در بستان السیاحه ضمن بر شمردن تألیفات مرحوم مجذوب چنین می نویسد: «رساله دینگر که به انجام نرسیده و به اسمی موسوم نگردید فقیر آنرا مرآت الحق نام نهاد». این کتاب بسال ۱۳۱۵ ش در تهران با مقدمه عبدالحسین مونسعلی شاه چاپ شده.
(فهرست مؤلفین مشار، ج ۲ ص ۳۲۵).

۱۲ - «مراحل السالکین»

مشمول بر ۲۵ فصل در آداب سلوک و مراحل طریقت و به فارسی تصنیف شده، این کتاب اخیراً به سعی آقای دکتر جواد نوربخش و سیله خانقاه نعمت اللهی به شماره ۵۰ تجدید چاپ گشته، و در مقدمه آن (ی) چنین آمده:

«این کتاب را جناب مجذوب در آداب و مراتب طریقت نگاشته و در تصنیف آن از کتاب مرصادالعباد شیخ نجم‌الدین رازی (متوفی ۶۵۴ هجری) الهام گرفته است. کتاب مزبور به سال ۱۳۲۰ شمسی با تصحیح و مقدمه آقای ضیاء‌الدین نجفی به چاپ رسیده است. خداوند به ایشان خیردهاد، در مقابله با نسخ خطی که نزد فقیر موجود بود معلوم شد که قلم افتادگی‌ها و اشتباهاتی دارد که طبع مجدد آن لازم بنظر رسید». دو نسخه خطی از این کتاب به شماره‌های (۴۶۵) و (۲۴۹۹/۱) در کتابخانه غرب همدان موجود است که تاریخ تحریر شماره دوم پنجشنبه ۱۹ ماه ۱۲۷۸/۰۰۰ هجری است.

(ف، ن، خ، ف، ا، ز، ص ۱۲۷۱)

۱۳- «نهاییة المقصد فی شرح کفایة المقتصد»

این کتاب شرحی است بر کفایة الاحکام ملامحمد باقر سبزواری که قسمتی از آن: (کتاب تجارت تا آخر اطعمه و اشربه) در کبوتر آهنگک تألیف و به خط مرحوم مجذوب تحریر شده و در آخرین قسمت چنین نوشته شده: «الحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً حرره العبد العاصی المؤلف محمد جعفر بن حاج صفر خان قراگزلو... فی قریه المسماة به کبوتر آهنگک...».

و مابقی کتاب (تا آخر مواردیث) در کربلای معلی تألیف، و در دهه دوم رجب ۱۲۳۹ در همانجا از کتابت بقیه فراغت یافته، و خود در آخر کتاب «مواریث» به مراتب مذکور تصریح مینماید، در این نسخه خطی که بشماره (۴۳۱) در کتابخانه غرب همدان موجود است اکثراً تصحیحاتی وسیله شخص مؤلف انجام شده و نیز حواشی دیگری از خود مرحوم مجذوب و به خط وی بعنوان توضیح و احیاناً تصحیح متن بدان افزوده شده و از کتب نفیس بشمار می‌رود.

(ف، ن، خ، ف، ا، ز، ص ۱۳۶۹)